

ZLATKO NIKOLIĆ, univ. bacc. hist.

znikolic@student.unipu.hr
Odsjek za povijest
Filozofski fakultet u Puli
Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Hrvatska

KOMUNISTI NA OPĆINSKIM IZBORIMA U HRVATSKOJ I SLAVONIJI 1920. GODINE

Pregledni rad
Review article

Primljeno/Received: 31. 5. 2023.
Prihvaćeno/Accepted: 4. 12. 2023.

SAŽETAK

Nakon kraja Prvoga svjetskog rata uspostavljena je Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, a širi globalni kontekst odredio je buduće djelovanje kako komunističke stranke u zemlji, tako i njenih direktnih političkih oponenta. Novoformirani komunistički pokret u zemlji koji je pod utjecajem Oktobarske revolucije i revolucionarne antikapitalističke politike odlučuje sudjelovati na izborima za općinske odbore i gradska zastupstva, prvim izborima u novoformiranoj Kraljevini SHS. Izlazak komunista odvija se u strogoj suprotnosti sa strankama građanske provenijencije i socijaldemokratima. Novine u izbornim zakonima omogućile su širu izlaznost birača, a izbori se događaju u napetoj domaćoj političkoj situaciji, uz velike društvene probleme i konflikte. Dobri rezultati SRPJ(k) u gradovima Hrvatske i Slavonije iznenadili su

režim, koji ubrzo djeluje sve represivnije prema komunistima, onemogućavajući rad izabranim komunističkim načelnicima i općenito njihov rad u općinskim odborima i gradskim zastupstvima.

Ključne riječi: izbori 1920., općinski izbori, Kraljevina SHS, SRPJ(k), KPJ

UVOD

Općinski izbori održani 1920. spadaju među najvažnije društvene događaje u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca nakon ujedinjenja zemlje, u političkom smislu najvažnijim sve do izbora za Ustavotvornu skupštinu u studenome iste godine. Prvi su to izbori u novoj zajedničkoj državi, a kao takvi, donijeli su mnoge novine u izbornim sustavima ovih krajeva. Izbori su to koji uvelike rasvjetljavaju, ali i dodatno kompliciraju političku i društvenu situaciju Kraljevine SHS koja je u tom trenutku sve samo ne sigurna na unutarnjem i vanjskopolitičkom planu, s velikim problemom stabilnosti, te u stanju potpune nekonsolidiranosti. U širem europskom i svjetskom kontekstu, doba je to vakuuma moći nastalo odumiranjem starih carstava, uspostavom novih nacionalnih i multinacionalnih država, građanskih ratova, kao i teritorijalnih ratova u kojima se sukobljavaju interesi starih imperijalističkih sila, a sudaraju interesi novouspostavljenih političkih entiteta. Vrijeme je to kratkotrajnih vojnih sukoba i intervencija, ali i revolucija i brojnih pobuna, opće nestabilnosti i postavljanja novih granica Europe poslije dugoga i krvavog Velikog rata. Nove i drugačije ideološke i političke koncepcije ulaze na političku scenu na velika vrata i počinju igrati znatniju ulogu u društvima nove Europe i svijeta.

Rad je osmišljen kao pregled i sinteza svih dosadašnjih istraživanja na temu, no ujedno pokušava i odgovoriti na nekoliko pitanja poput: kakav je bio utjecaj globalnih okvira na lokalni okvir događaja, kakva je bila društveno-politička situacija i koji su različiti politički akteri bili relevantni u trenutku, kako je izgledala njihova ideologija i politički stavovi. Osim toga, rad novoosnovani komunistički pokret smješta u širi društveni okvir te analizira njegov utjecaj na društvo Hrvatske i Slavonije, ali i cijele nove državne tvorevine – Kraljevine SHS. Historiografija, pri tome najviše jugoslavenska, ovu je temu obradila „točkasto“, osvrćući se na mjesta gdje je komunistički pokret ostvario dobre rezultate, no većinski samo u kontekstu osnivanja i ranoga etabliranja Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista) kao stranke koja je ubrzo nazvana Komunističkom partijom Jugoslavije. Velik broj instituta za istraživanja radničkoga pokreta i historijskih znanstvenih ustanova doveo je do velikoga broja bibliografskih jedinica koje su pomogle pri izradi ovoga rada i njegovoj širini, a korišteni su i pojedini novinski izvori iz vremena koje se ovdje obrađuje, kao i članci suvremenijega datuma.

1. DRUŠTVENO-POLITIČKA SITUACIJA UOČI OPĆINSKIH IZBORA

Wilsonovih Četrnaest točaka pročitanih 8. siječnja 1918. u američkom Kongresu potaknulo je političku elitu Južnih Slavena do tada vezanih za Austro-Ugarsku Monarhiju u akciju. Točke X i XI govore o budućoj poziciji balkanskih naroda i omogućavaju formiranje i međunarodno priznanje nekih novih državnih formacija.¹ Narodno vijeće Kraljevine SHS osnovano je na općem plenumu 5. listopada 1918. godine, a u njega ulaze gotovo sve relevantne političke stranke južnoslavenskih zemalja iz predratnog razdoblja. S područja Hrvatske i Slavonije ovdje spadaju članice dotada vladajuće Srpsko-hrvatske koalicije – Starčevićeva Stranka prava, Srpska samostalna stranka, a zatim i oporbene stranke – Hrvatska pučka seljačka stranka i Srpska narodna radikalna stranka. Osim njih, u Narodno vijeće Kraljevine SHS ulazi i do tada jedina relevantna lijeva radnička opcija hrvatskih zemalja – Socijaldemokratska stranka Hrvatske i Slavonije, koju na plenumu Narodnoga vijeća Kraljevine SHS predstavljaju predratni socijalisti Vitomir Korać i Vilim Bukšeg.²

Politički vrh navedenih stranaka zajedno s političkom konstelacijom Kraljevine Srbije dovest će do raskida državnopravnih odnosa s Austro-Ugarskom, formirati Privremeno narodno predstavništvo i konstituirati buduću državu: Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca, te njezine prve vlade.³ Privremeno narodno predstavništvo, uz kralja i vladu kao izvršne nositelje vlasti, trebalo je biti zakonodavno tijelo do parlamentarnih izbora.⁴ Njegov sastav bio je uvelike podređen vladi i režimu koji je birao tko u njega ulazi, a glavni zadatak bio mu je priprema izbora za Ustavotvornu skupštinu. Vlade su u prve dvije godine postojanja Kraljevine SHS uvelike zaobilazile ionako podložno Narodno predstavništvo, budući da su imale znatne izvršne i zakonodavne ovlasti. Kako ove poluge vlasti nisu imale realni izborni legitimitet često su se u krugovima oporbenih političkih opcija nazivale i „Samozvanim narodnim predstavništvom“, vlada Stojana Protića „skupom samozvanaca“, a naredni izbori su pripremani bez omogućavanja neposrednoga biračkog prava pod izlikom međunarodne situacije i unutrašnje nesigurnosti.⁵ Izvršne vlasti nisu

1 Horvat, Josip, *Politička povijest Hrvatske*, August Cesarec, Zagreb, 1990., 14.

2 Isto, 73-74.

3 Isto, 177.

4 Petranović, Branko, *Istorija Jugoslavije 1918-1978*, Nolit, Beograd, 1981., 37.

5 Isto, 39-40.

uspjele konsolidirati unutarnje stanje u zemlji, ali su s druge strane užurbano povećale policijski aparat koji je samo u 1919. godini porastao za 10 000 žandara. Od prvih dana nove države postoje brojne vijesti o policijskome nasilju, o uvođenju cenzure, zabranama okupljanja i političkoga djelovanja, zatvaranju politički nepodobnih i tako dalje.⁶

Razdoblje od proglašenja državnog jedinstva pa do izbora 1920. godine vrijeme je velikih otvorenih socijalnih pitanja i šireg nezadovoljstva u društvu. Primarnih živežnih namirnica ima malo, raste bijeda i općenito je pitanje prehrane stanovništva u velikome poremećaju.⁷ Uvjeti nesređene valutne politike samo su pogoršavale situaciju, a aktualiziralo se pitanje jednakih mirovina. Javna sigurnost je od samih početaka vrlo upitna na što se nadovezuju brojni štrajkovi i opća radikalizacija društva. Neizvjesna je i napeta domaća politička situacija, a postoje i vanjski pritisci na Kraljevinu SHS, posebno onaj Kraljevine Italije.⁸ U prve dvije godine nove države izmijenilo se šest vlada, što samo po sebi dovoljno govori o stabilnosti i političkim prilikama u zemlji. To je za posljedicu imalo jačanje uloge kraljevskoga dvora u stvaranju državne politike.⁹ Neki od najozbiljnijih problema koji se ističu su veliki broj poginulih i raseljenih u ratu, što vojnika, što civila, velik broj invalida i siročadi. Infrastruktura je bila razrušena, a nije bilo dovoljno ni prometnih sredstava. I do tada nazadna poljoprivreda poremećena je, što će dovesti nestašica, stoga je glad u zimu na prijelazu s 1918. na 1919. godinu prijetila većem dijelu države.¹⁰ Seljačko stanovništvo predstavljalo je 80 % ukupnog stanovništva. Postojala je velika nejednakost u veličini posjeda, gdje je mali broj ljudi držao velike količine zemlje, a većinski je ostatak bio u posjedu manjih zemljoradnika koji tako nisu imali dovoljno raspoloživih obradivih površina za vlastito preživljavanje. K tome, brojna populacija bezemljaša samo je pogoršala nezadovoljstvo. Agrarna reforma predstavljala je dakle jedno od najbitnijih političkih pitanja u zemlji.

U takvim uvjetima nepovoljne preraspodjele zemlje te nedovoljne i neadekvatne proizvodnje hrane kao osnovne životne potreštine doći će do

6 Milušić, Anto, „Politički i pravni aspekti općinskih izbora u Hrvatskoj i Slavoniji 1920. god.“, *Zbornik Historijskog Instituta Slavonije* 7-8, Historijski institut Slavonije, Slavonski Brod, 1970., 78-79.

7 Isto, 72.

8 Horvat, 185-186.

9 Milušić, 81.

10 Janković, Dragoslav, „Društveni i politički odnosi u Kraljevstvu SHS uoči stvaranja Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista)“, *Istorija XX. veka*, sv. I., Beograd, 1959., 27-28.

mnogih pobuna seljaka. U 1918. i 1919. godini pojavljuje se fenomen „zelenog kadra“, odnosno vojnika dezertera koji naoružani pljačkaju i napadaju po seoskim krajevima, poglavito vlastelinstva i veleposjed. Uz njih obično idu i siromašni seljaci, a njihova je pojava samo dodatno destabilizirala situaciju.¹¹ U Hrvatskom zagorju je, primjerice, u studenom 1918. došlo do pobuna seljaka u općinama Klanjcu, Pregradi, Zaboku, Lepoglavi i Budinščini. Seljaci i zeleni kadar pljačkaju vlastelinstva, bilježe se razbojništva na putevima, a zabilježena je i seljačka podjela vlastelinske zemlje u Čretu.¹² Od ožujka 1919. uspostava sovjetske republike u Mađarskoj posebno je utjecala na razvoj ljevice u Sloveniji i Slavoniji, ali i općenito na društvenu klimu među radničkom i seljačkom populacijom.¹³ Tako su u ožujku 1919. pod utjecajem mađarskih sovjeta u Prekmurju, odnosno Murskoj Soboti i Lendavi, osnovana radnička i seljačka vijeća, tj. sovjeti.¹⁴

Istovremeno traju i pobune vojske i štrajkovi. U srpnju 1919. dolazi do pobune nove vojske Kraljevine SHS u Varaždinu i to neposredno nakon 24-satnog generalnog štrajka (21. srpnja 1919. godine).¹⁵ Direktna povoda bila je pobuna 45. pješачkog puka i Dravskoga konjičkog puka u Mariboru.¹⁶ U gradovima su nositelji dodatnih nemira bili radnici. Tijekom cijele 1919. se štrajka. U Zagrebu štrajkuju radnici Tvornice duhana, krojački pomoćnici, činovnici, željezničari, tiskari i tipografi, štrajka se u Paromlinu, a zaustavlja se i tvornica Frank. U veljači se događaju radničke demonstracije i skupštine radnika protiv skupoće i za veće nadnice. Vlada zabranjuje obilježavanje Prvoga svibnja, odnosno Međunarodnoga praznika rada, na što se radništvo kolektivno oglašuje pa se na taj datum ne radi. U srpnju se pokreće generalni štrajk protiv vojne intervencije u Rusiji i Mađarskoj.¹⁷ Radnički skup u Zagrebu u kinu Helios 5. listopada 1919. godine koji saziva Mjesno radničko sindikalno vijeće, donosi zaključak da je „danas skupoća živežnih namirnica neizdrživa i ubistvena [...]“

11 Isto, 36-38.

12 Grupa autora, *Hrvatsko zagorje u revoluciji*, ur. Blagota Drašković, Školska knjiga, Zagreb, 1981., 50-51.

13 Jović, Dragiša, *Radnički pokret u Slavoniji 1918-1929.*, Centar za društvena istraživanja Slavonije i Baranje, Slavonski Brod, 1985., 68-69.

14 Milušić, 84.

15 Isto, 82-83.

16 Isto, 84.

17 Sentić, Marija; Lengel-Krizman, Narcisa, *Revolucionarni Zagreb 1918-1945. (kronologija)*, Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb, 1979., 9-14.

[te] dovodi najšire narodne mase u najočajnji položaj.¹⁸ Takve povremene štrajkove, prisutne u cijeloj zemlji, uvijek su pratile skupštine radnika te su se sličnim intenzitetom nastavili pojavljivati još nekoliko godina nakon formiranja Kraljevine SHS.

2. FORMIRANJE I POLITIČKI PROGRAM SRPJ(K)

Postoje pretpostavke da se čak između 25 000 i 35 000 osoba s prostora novostvorene južnoslavenske države borilo na strani boljševika u građanskome ratu koji je izbio netom nakon Oktobarske revolucije. Postojale su sekcije koje su djelovale pri Ruskoj komunističkoj partiji kojima je jedan od ciljeva bilo organiziranje revolucionarnih pokreta u inozemstvu, pa je tako organizirana i Jugoslavenska sekcija.¹⁹ Program ove grupe sveden je na uspostavu Jugoslavenske nezavisne i demokratske republike s vlašću seljaštva i radništva, kao člana europske federacije. U daljnjim koracima definiranja programa naznačena je alternativa kapitalizmu i kapitalističkom parlamentarizmu.²⁰ O važnosti ove grupe za buduće organiziranje komunističkoga političkog projekta u Jugoslaviji govori činjenica da je njen član bio i Vladimir Ćopić, komunist i revolucionar koji će ubrzo postati tehnički sekretar novoosnovane Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista).

U trenucima stvaranja nove zajedničke države, a pod političkim utjecajem Oktobarske revolucije i nekih drugih revolucionarnih previranja na tlu Europe, došlo je do pokušaja ujedinjenja radničkih stranaka iz cijele zemlje u novu revolucionarnu platformu. Prvi su do dogovora o ujedinjenju stigli socijaldemokrati Bosne i Hercegovine i Srpske socijaldemokratske stranke, zatim i Dalmacije, dok do dogovora s vodstvom slovenskih socijaldemokrata i Socijaldemokratske stranke Hrvatske i Slavonije nikako nije dolazilo.²¹ Ipak, iako se nominalna vodstva slovenskih i hrvatskih socijaldemokrata nisu odlučila za pristupanje u novu zajedničku radničku stranačku organizaciju, proces

18 Milušić, 74.

19 Janković, Dragoslav, „Uvod“, *Pregled istorije Saveza komunista Jugoslavije*, Institut za izučavanje radničkog pokreta, Beograd, 1963., 27-28.

20 Gužvica, Stefan, „Jugoslavija ili Balkanska federacija? Dileme jugoslavenskih komunista u doba Oktobarske revolucije“, *Tragovi* 4, br. 1, 2021., 107-108.

21 Dimitrijević, Sergije, „Stvaranje i razvitak Komunističke partije Jugoslavije u legalnom periodu njenog postojanja (1919 - Avgust 1921)“, *Pregled istorije Saveza komunista Jugoslavije*, Institut za izučavanje radničkog pokreta, Beograd, 1963., 38-39.

ujedinjenja doveo je do radikalizacije šireg članstva radničkih stranaka i sindikata, zatim neizbježno i do masovnoga prijelaza članstva u novu organizaciju, te političke borbe u preostalim socijaldemokratskim strankama i pokretima za sjedinjenje u jedinstvenu radničku sindikalnu i stranačku organizaciju. Takva je unutarnja politička borba zabilježena u Socijaldemokratskoj stranci Hrvatske i Slavonije između „ministarijalista“ i Akcionoga odbora ljevice koji je zastupao odvajanje od SDS HS i sjedinjenje s novim pokretom.²²

Osnivačkim kongresom Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista) koji je trajao od 20. do 23. travnja 1919. godine došlo je do raskida između političke desnice (socijaldemokrata) i ljevice (komunista) u ovom političkom spektru novostvorene zemlje. Navedena praksa dogodila se posvuda u Europi i svijetu i posljedica je podrške socijaldemokrata ratnoj opciji tijekom Prvoga svjetskog rata i uspjeha Oktobarske revolucije koja je počivala na boljševičkim principima.²³ Domaći pak revolucionari nisu mogli socijaldemokratima prijeći preko njihova sudjelovanja u formiranju nove „buržoaskе države“ i općenito suradnje s „buržoazijom“, odnosno preuzimanja ministarskih mjesta u vladama nove države.²⁴ Primjer tomu već su spomenuti Vilim Bukšeg i Vitomir Korać, predratni socijalisti koji, osim što sudjeluju u središnjem odboru Vijeća Kraljevine SHS, naknadno postaju i ministri te tvore vlade Kraljevine SHS. Shodno ovoj tvrdj politici SRPJ(k) nije na općinskim izborima imala suradnju sa socijaldemokratima niti s građanskim (buržoaskim) strankama, pa makar one bile i u opoziciji nasuprot režima.²⁵

Na osnivačkom kongresu donesen je *Praktični akcioni program* koji u sebi sadrži opće odrednice o kapitalizmu i načinu proizvodnje u kapitalizmu, poziva na klasnu borbu proletarijata i podruštvljenje sredstava za proizvodnju u cilju organiziranja socijalističkog društva. Kongres je odlučio da će naziv stranke biti Socijalistička radnička partija Jugoslavije (komunista) i prihvatio se približiti Trećoj internacionali koja se borila za uništenje kapitalizma i ostvarenje komunističkoga društva, odnosno osvajanje političke vlasti proletarijata i

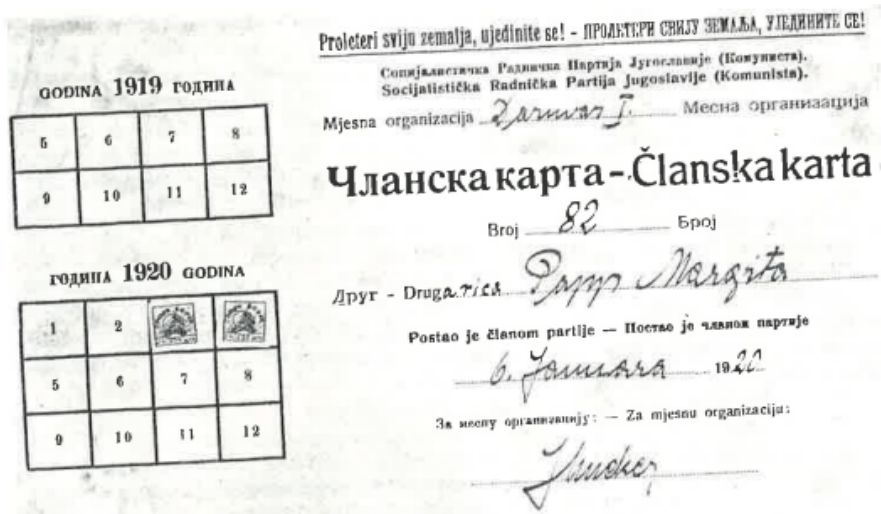
22 Isto, 40.

23 Gužvica, Stefan, *Prije Tita. Frakcijske borbe u Komunističkoj partiji Jugoslavije 1936-1940.*, Srednja Europa, Zagreb, 2020., 17.

24 Engelsfeld, Neda, „Rad kluba komunističkih poslanika u plenumu Ustavotvorne skupštine (u prosincu 1920. i u siječnju 1921.)“, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 2, br. 1, 1972, 182.

25 Šimončić, Zdenka, „Mjesna politička organizacija SRPJ (k) Zagreba i izbori za gradsko zastupstvo u Zagrebu 21. ožujka 1920. godine“, *Revolucionarni radnički pokret u Zagrebu između dva svjetska rata*, Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb, 1968., 173.

uspostavljanje isključive vlasti radničke klase.²⁶ Kongres je donio i agrarni program u smislu ukidanja ostataka feudalnoga društva i podjele zemlje seljacima, te omogućio da se bez naknade seljacima osiguravaju poljoprivredni inventar i sredstva. Zanimljivo je kako je, još uvijek zauzimajući reformistički stav, Kongres odbacio Privremeno narodno predstavništvo te postavio zahtjev da odluke o sudbini nove zemlje može donositi isključivo Ustavotvorna skupština.²⁷ Ipak, osnovni su dokumenti uvelike nalikovali koncepcijama koje su putem sovjeta promovirali boljševici na teritorijima sada već bivšega Ruskog Carstva.

Prilog 1. Članska karta Mjesne organizacije Daruvar Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista)

(Izvor: Krnić, Zdravko, *Daruvar: Radnički i Narodnooslobodilački pokret*, Općinski odbor SUBNOR-a, Općinski komitet SKH i Općinsko sindikalno vijeće Daruvar, Daruvar: 1979., 45.)

26 Dimitrijević, Sergije, „Stvaranje revolucionarne partije radničke klase Jugoslavije (Decembar 1918 - april 1919)“, *Pregled istorije Saveza komunista Jugoslavije*, Institut za izučavanje radničkog pokreta, Beograd, 1963., 42-43.

27 Milušić, 93.

3. ADMINISTRATIVNA PODJELA, IZBORNE JEDINICE I IZBORNI ZAKONI

Administrativni ustroj Hrvatske i Slavonije uoči samih općinskih izbora 1920. naslijeđen je iz Austro-Ugarske Monarhije. Hrvatska i Slavonija (sa Srijemom) imale su drugačiji državnopravni status od Dalmacije i svoj posebni izborni red za općinske izbore koji je u novoj državi doživio znatne izmjene.²⁸ Postojalo je nekoliko razina ustrojstvenih oblika, od najvišega prema najnižemu: županije i veliki gradovi, zatim kotarevi te najniži lokalni oblik koji je predstavljala općina. U četiri velika grada i osam županija Hrvatske i Slavonije živjelo je 2 512 074 stanovnika.²⁹

Općine su formirane 1836. godine odlukom Sabora kao jedinice mjesne samouprave s općinskim odborom te je u njihov djelokrug pripadala uprava nad općinskom imovinom, zgradama, putovima i redarstvom. Općine su imale vrlo ograničene ovlasti jer je konačnu odluku o svim važnim pitanjima donosio ili kotarski predstojnik ili veliki župan, koji su u oba slučaja direktno postavljeni od državne vlasti.³⁰ Postojale su dvije kategorije općina – seoske općine (ili upravne općine) i gradske općine (ili gradovi). Općinu je predstavljao općinski odbor, tijelo sastavljeno od 12 do 24 odbornika, ovisno o broju stanovnika i drugim okolnostima. Izvršno tijelo bilo je općinsko poglavarstvo koje se sastojalo od općinskog činovništva i općinskoga načelnika, koje bira općinski odbor.³¹

Pravni položaj gradova razlikovao se od položaja seoskih općina, a postojale su i tri vrste gradova s različitim pravnim statusom. Zagreb, Osijek, Varaždin i Zemun bili su izvan jurisdikcije županijskih ovlasti te su uživali poseban položaj. Gradovi Senj, Bakar, Sisak, Karlovac, Petrinja, Koprivnica, Bjelovar, Križevci, Požega, Slavonski Brod, Mitrovica, Karlovc i Petrovaradin bili su u sklopu županija i njima direktno podložni. Gradovi Pag, Kostajnica, Ivanić i Ruma bili su u sklopu županija, ali podložni kotarskim oblastima kao i seoske općine. Gradsko zastupstvo bilo je političko tijelo koje je obuhvaćalo skupinu od 12 do 50 članova, a na čelu se nalazio gradski načelnik iz reda zastupnika. Zagreb je po broju stanovnika birao zastupstvo od 50 članova, Osijek 40 članova, Varaždin, Zemun i Karlovac 30 članova. Gradovi od 2 000 stanovnika

28 Isto, 69.

29 Dubravica, Branko, *Političko-teritorijalni ustroj Hrvatske do 1918.*, Pučko otvoreno učilište, Velika Gorica, 2002., 116-117.

30 Isto, 108-114.

31 Milušić, 115.

birali su zastupstva od 12 članova, gradovi od 2 000 do 4 000 stanovnika 16 članova, od 4.000 do 6.000 stanovnika 20 članova, a gradovi s preko 6 000 stanovnika zastupstvo od 24 člana. Mjerodavan popis stanovništva bio je onaj iz 1910. godine.³² Gradsko zastupstvo biralo je zaključujuće tijelo (unutar koga je spadao načelnik, činovništvo i drugo osoblje) i nadzorno tijelo koje je nadgledalo gradsko poglavarstvo.³³

Naredbom bana lokalna politička tijela su 24. studenoga 1919. raspuštena, a za ožujak 1920. godine posebnom su Uredbom o izboru gradskih zastupstava i općinskih odbora raspisani novi izbori.³⁴ Izbori za gradska i općinska zastupstva za Hrvatsku i Slavoniju te Crnu Goru i Dalmaciju raspisani su za ožujak 1920. godine, za Srbiju i Makedoniju za kolovoz 1920. godine, a u Sloveniji su provedeni tek u travnju 1921. godine.³⁵ Izborni zakon za gradske i općinske samouprave nije bio jednak, u seoskim općinama glasalo se javno, a kandidat nije dobio mandat na temelju proporcije, već apsolutnom većinom.³⁶ Preinake zakonskog reguliranja novih izbornih redova donose se uredbama i ukazima na stare izborne zakone Austro-Ugarske i to bez posredovanja Privremenog narodnog predstavništva, što je opravdano potrebom da se uvedu novi i demokratski izborni zakoni, ali i zbog navodne nefunkcionalnosti PNP-a.³⁷ Ukinut je kurijalni sustav koji je pogodovao bogatim, posjedničkim i građanskim slojevima i uvedeno je tajno pravo glasa za gradska zastupstva (no ne i za općinske odbore), stoga se može reći da su novi izborni zakoni bili napredniji od onih koji su vrijedili u Austro-Ugarskoj Monarhiji.³⁸

Aktivno biračko pravo imali su državljani Kraljevine SHS s navršenom dvadeset i jednom godinom, no morali su stanovati na području grada ili općine minimalno godinu dana prije izbora. Osim njih, glasati u pojedinoj lokalnoj jedinici mogao je i posjednik nekretnine na području te jedinice i netom zaposleni namještenik i činovnik. Aktivno biračko pravo nisu imale vojne osobe,

32 Isto, 123.

33 Isto, 116-117.

34 Tuk, Ana, „Gradsko poglavarstvo Varaždin u međuratnom razdoblju (1918.-1941.)“, *Arhivski vjesnik* 64, br. 1, 2021., 186-187.

35 Šimončić, 171.

36 Koprivica-Oštrić Stanislava, „SRPJ (k) na općinskim izborima u Hrvatskoj“, *Komunisti na općinskim izborima 1920.*, Centar za historiju radničkog pokreta i NOR-a Istre, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara, Rijeka, 1981., 16.

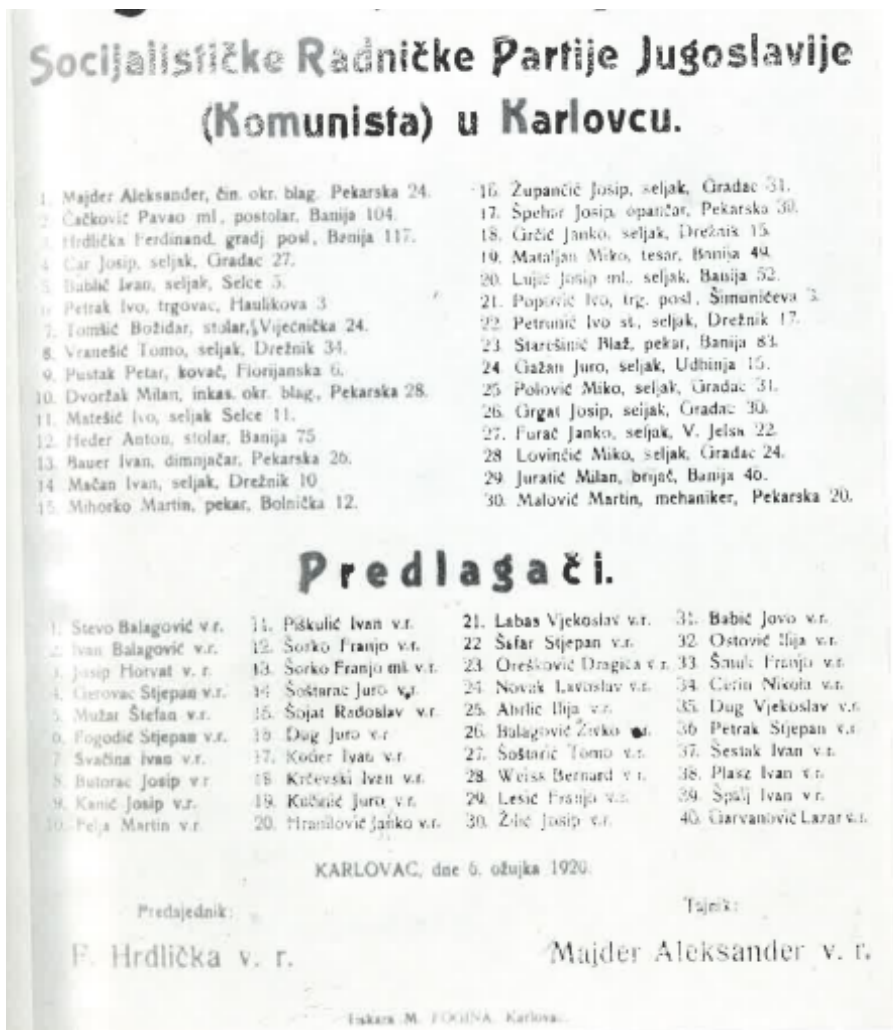
37 Milušić, 122.

38 Miškulin, Ivica, „Općinski i parlamentarni izbori u koprivničkom kotaru 1920. godine“, *Podravina* 4, br. 7, 2005., 93.

osobe u žandarmeriji, kao i one koje su osuđene. Za pasivno biračko pravo, trebalo je posjedovati aktivno. Žene su mogle glasati samo ako su samostalno vodile svoje gospodarstvo, obrt ili trgovačku radnju, ako su bile namještenice u javnim službama ili ako su završile četiri razreda srednje škole, što je svakako bio novi presedan u izbornom pravu tek osnovane države.³⁹ Pravilo *cenzusa domicila*, odnosno onih koji nisu stanovali na određenom području najmanje godinu dana, lišilo je biračkoga prava veliki dio radništva koji je bio prisiljen mijenjati svoje boravište zbog radnoga mjesta. Iako su cenzusne kategorije uglavnom ukinute, iz prava na glasanje posjednika nekretnina i prava glasa žena vidljivo je da je vlasništvo u jednome obliku još uvijek ostalo kao uvjet za glasanje i na ovim izborima.⁴⁰

39 Sobolevski, Mihael, „Komunistička partija Jugoslavije u Senju i Jurjevu na izborima 1920. godine“, *Senjski zbornik* 7, br. 1, 1979., 60-61.

40 Milušić, 130-131.

Prilog 2. Kandidacijska lista gradskih zastupnika komunista za izbore za gradsko zastupstvo u Karlovcu 1920. godine

(Izvor: *Djelatnost KPJ do aprila 1941. na području Karlovca, Korduna, Like i Pokuplja*, Zbornik 1, ur: Đuro Zatezalo, Historijski institut u Karlovcu, Karlovac 1969., 85.)

Staričkova *Šestina*

Socijalističke radničke partije Jugoslavije (Komunističke)

<i>Redni broj</i>	<i>Ime i prezime</i>	<i>Prezime</i>	<i>Stranica</i>	<i>Broj glasova</i>	<i>Općina</i>
1	943	Šimunić	Tranjo	50	Opaskar
2	659	Keimahan	Stjepan	76	
3	710	Pravčak	Vikola	-	
4	37	Pravčak	Duro	9	
5	1019	Pravčak	Marko	255	
6	1011	Travenčić	Ignjat	68	
7	399	Pravčak	Marko	49	
8	30	Palagović	Marko	-	
9	167	Ložek	Petar	189	
10	1441	Zaplavni	Marko	52	
11	1016	Travinić	Dragutin	177	
12	490	Amić	Tranjo	21	
13	630	Mošković	Stjepan	-	
14	141	Mošković	Stjepan	6	
15	468	Mošković	Jabon	34	
16	634	Mošković	Stjepan	37	
17	150	Mošković	Stjepan	30	
18	374	Mošković	Stjepan	13	

M. Travinić dne 12. travnja 1920.

Prilog 3. Faksimil kandidatske liste SRPJ(k) u Krapini za općinske izbore u travnju 1920. godine

(Izvor: *Hrvatsko Zagorje u revoluciji*, ur: Blagota Drašković, Školska knjiga, Zagreb, 1981., 62.)

4. KAMPANJA SRPJ(K)

„Naša vladajuća buržoazija ušla je u čorsokak iz kojega joj drugog izlaza nema, nego raspisati izbore, pozvati narod, da ju odande spasi ili je tamo dotuče. Najprije će se obaviti općinski i gradski izbori, a istom iza njih će doći izbori za konstituantu.“⁴¹

Već 11. prosinca 1919. godine stranački list SRPJ(k) u Zagrebu *Nova istina* objavljuje izborni proglas *Proleter i na noge – Izbori za gradska i općinska zastupstva* kojim osuđuje dotadašnju komunalnu politiku, naglašava potrebu da proletarijat sam vodi brigu oko zaštite svojih interesa te ga poziva na agitaciju s ciljem širenja socijalističkih ideja. Kako stranka nije imala komunalni program, za privremeni program uzela je *Praktični akcioni program* s Kongresa ujedinjenja, u kojemu između ostaloga stoji i neophodno osvajanje vlasti radnoga naroda te ukidanje buržoaskih institucija općina koje će se zamijeniti u formi mjesnih vijeća pod kontrolom radnoga naroda.⁴² Politički sekretar Centralnog partijskog odbora Filip Filipović je u članku o općinskim izborima između ostaloga ustvrdio i da cilj komunista na općinskim izborima:

„ne treba biti ulazak u opštinske uprave pod svaku cenu, jer opštine nisu organi radničke demokracije, već buržoaske ustanove kroz koje vladajuće kapitalističke klase sprovode svoju komunalnu politiku [...] drugovi ne treba da se zavaravaju nikakvim iluzijama i planovima o pozitivnom stvaralačkom radu u tim ustanovama [...] oni će imati zadatak da štite interese radničke klase ukoliko je to moguće, ali uglavnom oni će imati položaj kritičara, propagandista i agitatora.“⁴³

Ubrzo Izvršni odbor Centralnog partijskog vijeća donosi *Rukovodna načela u opštinskim izborima* koja su imala funkciju komunalnoga programa. Partija prihvaća sudjelovanje na općinskim izborima za „buržoaska“ politička tijela. Ona će ta vijeća uspostaviti kao predstavničke organe za radni narod na svojem području. Jedan od ciljeva Partije bilo je i stvaranje radničkih i seljačkih vijeća, koja bi služila kao samoupravni organi radnih masa. Ona bi uspostavljala kooperative i stručne saveze koji bi onda organizirali proizvodnju i razmjenu dobara te stvarali

41 „Buržoazija se priprema za izbore“, *Radnička straža*, br. 23, 7. prosinca 1919., 1.

42 Šimončić, 172-173.

43 Filipović, Filip, *Izabrani spisi*, II, Kultura, Beograd, 1962., 456.

i potpomagali seoske komune. Točke navedene u programu usmjerene su na autonomiju lokalne samouprave, poboljšanje socijalne i zdravstvene politike, organizaciju društvene stanogradnje te besplatno školovanje djece od dvije i pol do sedamnaest godina (ubrajajući i predškolski odgoj), dok se porezna politika trebala okrenuti k neposrednim porezima na prihod i sličnome.⁴⁴ Uz *Načela*, pojedine mjesne organizacije donose i svoje pojedinačne komunalne programe. Zagrebačka organizacija SRPJ(k) donosi *Rezoluciju o komunalnoj politici* kojom se provodi revizija sustava uprave u Gradskom zastupstvu kako bi se prilagodilo i radničkoj klasi. Zahtijevali su i formiranje socijalno-političkog odbora s ciljem posredovanja između vlasti i radnika. Drugi zahtjevi bili su povećanje plaća činovništvu i učiteljima, uvođenje radničkih vijeća u gradska poduzeća, besplatna pravna pomoć za radništvo, poboljšanje uvjeta stanovanja za činovništvo, odvajanje zemljišta za društvenu stanogradnju i pomoć grada oko tog pitanja.⁴⁵ Sličan program istaknut je *Proglasom mjesne organizacije SRPJ(k) u Pakracu povodom izbora za gradsko zastupstvo* od 14. ožujka, u kojemu se traži „izvršavanje svih općinskih poslova u općinskoj režiji“, „progresivni porez i namet“, veće plaće za činovnike, učitelje i općinske radnike, „eksproprijacija zemljišta za izgradnju sirotinjskih i radničkih stanova“, „besplatno pravno zastupstvo za proletarijat i sirotinju“, podizanje zdravstvene infrastrukture i pokretanje „socijalne borbe protiv tuberkuloze, veneričnih bolesti i alkoholizma“, osiguranje nezaposlenih, uvođenje radničkih vijeća u općinska poduzeća, „socijalizacija liječničke službe i komunalizacija apoteka“ i tako dalje.⁴⁶

Značajnu ulogu u cjelokupnoj organizaciji partije i njezinih djelatnosti imale su otvorene skupštine ili politički zborovi na kojima su istaknuti komunisti širili svoju agitacijsku djelatnost. Iako je bilo različitih prilika zbog kojih su se takve skupštine održavale, od štrajkaških okupljanja do prosvjeda protiv poskupljenja i loših životnih uvjeta, održavane su i u svrhu predizbornih aktivnosti i to na teritoriju cijele zemlje, ali i spontano na mjestima na kojima se obično okuplja stanovništvo. Primjerice, u Daruvaru je organiziran zbor na kojemu je govorio Ivan Muker, lokalni sekretar partijske organizacije i to na lokalnom kupalištu u nedjelju prijepodne u lipnju 1919. godine. Tom prilikom govorio je o autoritativnosti ministra unutrašnjih poslova Svetozara Pribićevića te općenito o karakteru novih vlasti. Nemoguće je iz današnje perspektive procijeniti

44 „Rukovodna načela u opštinskim izborima“, *Radnička straža*, br. 2, 11. siječnja 1920., 1-3.

45 Šimončić, 173-174.

46 Hrečkovski, Slavica; Konjević, Mile, *Radnički i Narodnooslobodilački pokret u Pakracu i okolini*, Historijski institut Slavonije, Slavonski Brod, 1970., 47.

koliko je prisutnih bilo na takvim događanjima, no sigurno je da su komunisti bili sveprisutni u javnome životu, primjerice u sindikalnim udruženjima i kulturnoumjetničkim društvima, pogotovo u gradovima, čemu u prilog može govoriti i prvi organizirani nogometni klub u Daruvaru pod nazivom Radnički nogometni klub Marks.⁴⁷ Osnovan je i Savez komunističke omladine Jugoslavije, a partija je također osnovala i lokalna sindikalna (radnička) vijeća koja je držala pod kontrolom. Osječka partijska organizacija priredila je predizbornu skupštinu 24. veljače 1920. u kinu Apolo na kojoj je glavni govornik bio Svetozar Delić, jedan od vodećih partijaca iz Zagreba koji će ubrzo postati i komunistički načelnik Zagreba. U Slavonskome Brodu takva je skupština održana 7. prosinca 1919. godine, u Đakovu 31. siječnja 1920. godine, a u Daruvaru 2. veljače iste godine.⁴⁸ Velika je skupština održana i na sam dan izbora u Zagrebu na Markovom trgu i pred Radničkim domom nakon što je potvrđena pobjeda stranke na izborima, a na njoj su govorili novoizabrani zastupnici Mijo Radošević i Kamilo Horvatin te Simo Miljuš i Miroslav Krleža.⁴⁹

Uz direktnu agitaciju među građanima, širenje političkih ideja SRPJ(k) odvijalo se i preko stranačkih novina kojih je bio velik broj. Osim zagrebačke *Nove istine*, u Osijeku je izlazila *Radnička riječ*, glasilo tamošnje organizacije SDS HS, a kasnije i SRPJ(k).⁵⁰ U Slavoniji djeluju još tri partijska lista – *Narodna volja* u Požezi, *Radnička straža* u Vukovaru te *Proleterac* u Virovitici.⁵¹ Općenito, povezanost novinskog izdavaštva sa stranačkim životom u Hrvatskoj i Slavoniji u to je doba jako izraženo i nerijetko se u raznoraznim listovima svakojake provenijencije stranački protivnici „časte“ raznolikim nazivljem, napadaju i međusobno optužuju. Primjer tomu može biti i *Virovitičan*, list pod nadzorom Hrvatske zajednice za kotare Viroviticu i Podravsku Slatinu. List ulaže velike napore u napade na komunizam, socijalistički pokret općenito te njihovu politiku, što i ne čudi kada mu je u gradu najveći takmac upravo SRPJ(k) koji naposljetku i osvaja većinu zastupnika u gradskom zastupstvu. Jedan od članaka u predizborno doba koji potpisuje „Duševni radnik“ izlazi pod naslovom „Komunizam [=] utopija“.⁵²

47 Krnić, Zdravko, *Daruvar: Radnički i Narodnooslobodilački pokret*, Općinski odbor SUBNOR-a, Općinski komitet SKH i Općinsko sindikalno vijeće Daruvar, Daruvar, 1979., 33-34.

48 Jović, *Radnički pokret u Slavoniji 1918-1929.*, 98-99.

49 Šimončić, 181-182.

50 Jović, *Radnički pokret u Slavoniji 1918-1929.*, 68.

51 Isto, 97.

52 Duševni radnik, „Komunizam – utopija“, *Virovitičan*, br. 9, 1920., 7. ožujka 1920., 2.

5. POLITIČKI SUPARNICI SRPJ(K)

Od početka Narodnog predstavništva, koje označava poslijeratno oživljavanje stranačkog političkog života nove zemlje, najvažnije i najjače stranke u zemlji bile su Narodna radikalna stranka i Demokratska stranka.⁵³ Od drugih političkih stranaka za ove izbore, kao najznačajnije stranke koje su sudjelovale mogu se navesti Hrvatska pučka seljačka stranka (HPSS), Hrvatska zajednica (HZ, zajedničari), Socijaldemokratska stranka Hrvatske i Slavonije (SDS HS), Hrvatska stranka prava (HSP, frankovci) i Hrvatska pučka stranka (HPS). Važan je i veliki broj nezavisnih lista kandidata, koji svoju politiku većinom slažu u odnosu na svoju klasnu pripadnost, pripadnost određenom društvenom sloju ili cehovsku djelatnost. Glavna politička pitanja koja su označavala unutarnju političku borbu od ujedinjenja 1. prosinca 1918. do samih općinskih izbora 1920. nisu bila komunalne naravi, već pitanja centralističkog ili unitarističkog uređenja zemlje, nasuprot kojih su stajali zahtjevi za federalističkim, čak i konfederalističkim uređenjem. Otvoreno je pitanje bilo i samo uvođenje monarhije ili republike, budući da su brojne stranke, poglavito one iz Hrvatske i Slavonije, bile republikanski nastrojene (HPSS, SDS HS, SRPJ(k) itd.).⁵⁴ Ipak, gotovo sve političke snage zemlje izuzev Hrvatske stranke prava (frankovci) bile su za ujedinjenje zemlje.

Radikalna stranka bila je nosilac hegemonističke politike srpske dinastije, okupljač svih pobornika centralističkoga uređenja i monarhije, pod vodstvom Nikole Pašića. U stranci je postojalo desno krilo s otvorenim šovinističkim i velikosrpskim politikama, te je dio stranke od početka Kraljevinu SHS smatrao ostvarenjem „Velike Srbije“. Kao takva, tvorila je više vlada od 1919. do 1920. godine, a glavni politički konkurent u početku joj je bila Demokratska stranka.⁵⁵ Zajedno s Radikalnom strankom, a za razliku od stranaka lokalnoga i nacionalnog karaktera, Demokratska stranka imala je općejugoslavenski karakter. Nastala je u svibnju 1919. godine, također povezivanjem političara iz dotadašnje Hrvatsko-srpske koalicije na čelu sa Svetozarom Pribičevićem, i srpskih stranaka (Samostalnom radikalnom i Naprednom strankom). Stranka se izvorno zalagala za centralizam, unitarizam i monarhiju. Tijekom razdoblja

53 Petranović, 41.

54 Isto, 41-42.

55 Milušić, 102.

od 1919. do 1920. izmjenjivala se na vlasti s radikalima, a u Hrvatskoj i Slavoniji im je glavni konkurent među građanskim strankama bila Hrvatska zajednica.⁵⁶

Hrvatska zajednica, stranka koja je složena od do tada vrlo poznatih pojedinaca u ranijim političkim konstelacijama, stranka iz čijih je redova bio i hrvatski ban u vrijeme navedenih izbora, vidjela je sebe kao univerzalnoga predstavnika Hrvata te je izašla na izbore sa sloganom „Hrvati na okup“, uz zahtjev za decentralizacijom države. Liberalnoga građanskog usmjerenja, osnovana je u Zagrebu 17. srpnja 1919. sjedinjenjem Starčevićeve stranke prava i Napredne demokratske stranke. U jesen 1919. HZ se izjašnjava za unitarnu državu s jedinstvenim troimenim narodom uz punu ravnopravnost Srba, Hrvata i Slovenaca, a već iduću jesen, 1920. godine, pred izbore za ustavotvornu skupštinu stranka postaje federalistička sa zahtjevom za samostalnim upravama i zakonodavstvom država unutar Kraljevine SHS.⁵⁷

Hrvatska pučka seljačka stranka, osnovana na inicijativu braće Stjepana i Antuna Radića 1904. godine, bila je usmjerena na seljačke mase u većinski agrarnoj i zemljoradničkoj zemlji. Cilj politike braće Radić bio je osvješćivanje i priprema seljaštva za oslobođenje od tuđinskog nacionalnog tlačenja, ali i domaće „gospode“, kako bi seljaštvo moglo samo upravljati svojom i narodnom sudbinom. Zalagali su se za ujedinjenje Južnih Slavena, a u programu se kao najvažnija odrednica ističe seljačko pravo na zemlju i na šume, na vladu i na upravu. Uz to, tražili su političke slobode, demokratizaciju, instituciju referendumu i hrvatsko državno pravo. Na izborima u Austro-Ugarskoj zbog kurijalnih zakona HPSS dobiva svega nekoliko mandata, obnavlja se 1918. godine, te sa svojim sada već republikanskim programom na izborima za Konstituantu 1920. osvaja povjerenje velike većine hrvatskoga naroda na selu i najveći broj mandata u Hrvatskoj.⁵⁸

Socijaldemokratska stranka Hrvatske i Slavonije do osnivanja SRPJ(k) bila je jedina nominalna stranačka ljevica na području istoimenoga entiteta. Osnovana je 1894. godine s privremenim programom koji je preuzela od austrijskih socijaldemokrata za koje je u svome prvome razdoblju bila ideološki vezana. Svoje je članove primala iz sitnoobrtničkih i činovničkih slojeva zbog malobrojnosti industrijskoga proletarijata. Prije Prvoga svjetskog rata stranka

56 Isto, 102-103.

57 Jović, Dragiša, „Hrvatska zajednica u političkom životu Slavonije, Srijema i Baranje 1919.-1920. godine“, Časopis za suvremenu povijest 32, br. 2, 2000., 235-236.

58 Bogdanov, Vaso, *Historija političkih stranaka u Hrvatskoj: od prvih stranačkih grupiranja do 1918.*, Novinsko izdavačko poduzeće, Zagreb, 1958., 782-789.

se fokusirala na zahtijevanje slobode političkoga tiska i zagovaranje općeg prava glasa. Stranka tijekom Prvoga svjetskog rata miruje do svoje obnove u razdoblju od 1917. do 1918. godine, kada će joj nova radikalna radnička organizacija, utemeljena na principima Treće internacionale, preuzeti ogroman broj kadrova i organizacija u cijeloj Hrvatskoj.⁵⁹

Hrvatska stranka prava (tzv. čista ili frankovačka) bila je stranka koja je vodila politiku hrvatskoga nacionalizma, separatizma, a vrlo često i otvorenoga antisrpskog šovinizma. Odcijepila se od Starčevićeve Stranke prava od koje se bitno razlikuje, a u svome programu postavlja zahtjev za „Velikom Hrvatskom“. U trenucima formiranja nove države našla se u sukobu s gotovo svim ostalim strankama zbog svoje antisrpske politike, šovinizma i politike separatizma, a frankovštinu je na životu prema Vasi Bogdanovu održao samo velikosrpski hegemonizam Radikalne stranke. Stranka je uoči izbora uz SRPJ(k) optužena za protudržavne djelatnosti, a njezini su članovi pozatvarani.⁶⁰

Hrvatska pučka stranka bila je stranka klerikalne katoličke provenijencije sa sitnoobrtničkom podrškom. Politički se nalazila između centralizma i federalizma, bila je prorežimska, često uz bok Hrvatskoj zajednici, no nije imala značajnijeg utjecaja na politiku zemlje.⁶¹

6. REZULTATI IZBORA ZA SRPJ(K)

„Živio komunistički ZAGREB!

Na današnjim izborima pobijedili komuniste sa 7011 glasova t.j. 20 mandata prema 10841 koje je dobila udružena buržoazija sa socijalizdajnicama Koraćeve grupe...

Da živi revolucionarni komunistički proletarijat!...

Živjela borbena snaga i pobjednička zastava Socijalizma i III. Internacionale!“⁶²

59 Isto, 769-781.

60 Milušić, 101-102.

61 Isto, 101.

62 „Živio komunistički Zagreb!“, *Oslobodenje*, br. 33, 22. ožujka 1920., 1.

„Borba, koja se vodila između nas i reakcionarnih i konzervativnih klika iz „Hrvatske zajednice“ i sestre joj radikalske stranke za osvajanje gradske uprave, svršila se poraznim rezultatom po radikalsko-zajedničarske mračnjake... kandidacijona lista naše partije dobila je najviše glasova, više nego radikalska i zajedničarska zajedno.“⁶³

„Pobjeda komunista!

Kod jučerašnjeg izbora za općinsko zastupstvo pobijedila je naša izborna listina zajedničarsku i izvanstranačku listinu. Za našu listinu palo je 660, za zajedničare 330, za izvanstranačku listinu 273 glasova. Izabrano je dakle 13 komunista, 6 zajedničara i 5 od izvanstranačke listine.

Da živi komunizam!“⁶⁴

„Dne, 13. ožujka t.g. u izborima za gradsko zastupstvo pobijedila je naša, komunistička listina. Jest, komunizam je pobijedio i kod nas u Požegi...“⁶⁵

Rezultati ovih izbora nikada nisu službeno objavljeni, pa je većina rezultata naknadno iščitana iz novinskih napisa toga vremena (npr. iz novina *Sloboda*, *Hrvat*, *Riječi SHS*, partijskih listova itd.) ili iz izvješća kotarskih i županijskih vlasti. Socijaldemokratska *Sloboda* na dan 27. svibnja 1920. piše kako „prema službenim podacima, rezultat općinskih izbora u Hrvatskoj i Slavoniji jest sljedeći: Parlamentarna zajednica 1 335 mandata, demokratsko-socijalistički blok 769 mandata, neopredijeljenih 904, seljačka stranka (Radićeva) 592, pravaši (frankovci) 62, komuniste 436“ i tako dalje. Od Parlamentarne zajednice: Hrvatska zajednica 781, Pučka stranka 286, Radikalna stranka 268. Od demokratsko-socijalističkoga bloka: demokrate 313, socijaliste 156. Uži izbor se mora obaviti za još 96 mandata.“⁶⁶

Rezultat Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista) na gradskim odnosno općinskim izborima je prema svemu sudeći začudio vodstva

63 „Prva pobjeda vukovarskog proletarijata“, *Radnička straža*, br. 12, 20. ožujka 1920., 1.

64 „Pobjeda komunista“, *Proleterac*, br. 11, 14. ožujka 1920., 1.

65 „Naša pobjeda“, *Narodna volja*, br. 4, 17. ožujka 1920., 1.

66 Milušić, 183.

ostalih građanskih stranaka i vrh samoga režima. U gradskim i industrijskim sredinama za komuniste ostvareni su izvrsni rezultati, a SRPJ(k) se našla u poziciji da na mjesto postavi i neke komunističke gradonačelnike. Pobjede su zabilježene u važnim industrijskim centrima i općinama poput Crikvenice, Delnica, Duge Rese, Karlovca, Kraljevice, Krapine, Križevaca, Ogulina, Osijeka, Perušića, Požege, Slavonskoga Broda, Šida, Valpova, Vinkovaca, Virovitice, Vukovara, Zagreba i Zemuna. Na nekim mjestima ostvarene su apsolutne pobjede, u više njih je komunistička lista bila pojedinačno najjača, a u znatnom broju općina i zastupstava dobiven je velik broj odbornika ili zastupnika. Podaci o njihovu ukupnom broju se razlikuju. *Virovitičan*, ondašnji lokalni list Hrvatske zajednice za kotare Viroviticu i Podravsku Slatinu, 11. travnja 1920. javlja da su komunisti postali po broju odbornika četvrta stranka s osvojena 303 mandata, nakon Hrvatske zajednice (541), Demokratske stranke (401) i Seljačke stranke (333).⁶⁷ U *Izvještaju o partijskoj izbornoj aktivnosti u Hrvatskoj i Slavoniji*, koji je prenesen iz lista komunista *Nove istine*, 30. lipnja 1920. iznesena je brojka od 595 mandata uz napomenu da je SRPJ(k) dobila ukupno 26 916 glasova. Radi se o izvještaju Gejze Brudnjaka na Vukovarskom kongresu, koji kaže da je u 29 gradova i industrijskih mjesta partija dobila 22 318 glasova s 242 odbornika, u 10 sela 4 597 glasova i 200 odbornika, a iz 15 sela još nije dobiven broj glasova, već samo broj mandata od 153 što je ukupno 26 915 i 595 mandata.⁶⁸ Mihael Sobolevski i Centar za historiju radničkog pokreta i NOR-a Istre, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara u kasnijim istraživanjima uzimaju upravo broj od 595 mandata, od kojih je to na području Hrvatskoga primorja i Gorskog kotara 224 od mogućih 670 mandata.⁶⁹ U vukovarskom se izvještaju dodaje i da u mnogim mjestima SRPJ(k) nije postavila svoje liste već su se isticale nezavisne liste sindikalno organiziranih radnika od kojih su se neki povezali s partijom odmah nakon izbora.⁷⁰ Primjer toga vijest je o konstituirajućoj sjednici gradskoga zastupstva u Bjelovaru, u kojemu izvjesni Lj. Pasariček, član radničkog bloka, polaže zastupničku prisegu te postaje prvim komunistom u bjelovarskoj gradskoj vijećnici, iako se SRPJ(k) uopće nije izbornu natjecala u

67 „Rezultat općinskih izbora u Hrvatskoj i Slavoniji“, *Virovitičan*, 11. travnja 1920., 2.

68 Milušić, 184.

69 Sobolevski, Mihael, „Komunistički pokret u Gorskom Kotaru i Hrvatskom primorju 1919-1929.“, *Savez komunista Jugoslavije 1919-1979.*, (Istra, Hrvatsko primorje i Gorski kotar), Centar za historiju radničkog pokreta i NOR Istre, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara, Rijeka, 1980., 35.

70 Šimončić, 187.

gradu Bjelovaru.⁷¹ Teško je utvrditi točan broj osvojenih mandata s obzirom na neobjavljivanje rezultata, brza ukidanja komunističkih mandata, prijevremena raspuštanja mnogih općinskih odbora i gradskih zastupstava te pojedinačne prijelaze i mijenjanje članova u taboru komunista.

120

DOM I SVIJET

BROJ 7. 1920.

IZBORI I SKUPŠTINE U ZAGREBU.

Na biralištu pred trgovačko-obrtnom komorom.

Pred vijećnicom.

Kamo ideš? upita me ujutro 21. ožujka moj prijatelj, »idem glasovati«, odgovorih mu. »A za koga ćeš da glasuješ?« »Doista si čudan. Ta to je prvi put da mogu glasovati po volji za koga hoću, a da ne moram o tome nikome računa položiti. Kad je tajno, nekā bude doista tajno pravo glasa« »Šta misliš, kako će proći izbori?« »Tko bi to znao, sve su stranke uložile svu svoju vladarsku i spisateljsku snagu u razne pamflete i oglase. Svaka je od njih natečija i najposobnija, pa je zbilja teško, pogoditi. Uostalom zašto o tom razbijati glavu, kad ćemo već popodne čuti rezultat.«

Ulice su već bile pune izbornika i radoznaloga

svijeta. Pred svakim biralištem sjatilo se mnoštvo da uživa u toj bojni vrevi. Letci se dijelili, automobili sa crveno-bijelo-plavom i sa plavo-bijelo-crvenom trobojnicom jure gradom, zovu i bodre izbornike, ukratko nastoje da podignu svoju stranciarsku svijest. Gradani se polako i dostojanstveno približavaju biralištima, izvrše svoju gradansku dužnost i vraćaju se raspravljajući dakako o izborima u grupama — ali ne na čašu piva i »gagle«, jer im moderni izborni zakon to zabranjuje, već na llicu ili Zrinjevac, da čuju još kojekakove novosti. Po podne oko pet sati. »Kamo ideš?« »Na Markov trg da vidim pobjedu komunista« »Šta, zar

zbilja?« »Jest, izbili su dvadeset mandata od pedeset, pa hoće da to dostojno proslave.«

Na Markovom se trgu skupilo nabrojeno mnoštvo. Crvene zastave su njihovi provodnici. Zarđali su govori — svi o pobjedi. Mnoštvo se stalo spuštati kroz Dugu ulicu na Jelačićev trg, gdje je među »svercerim« nastala strava i cvokot zubi. »Dolje svercerite! više masa i gotovo bi navali, da se ne čuje glas: »Radošević govori — mir!« Nakon govora razdragano se mnoštvo zaboravivši svrcerere razide i uputi u llicu pred crvenu komandu, da još i ondje čuje nešto iz svog novog evanđelja.

Dačka protestna skupština glade stanova pred sveučilištem.

Na Markovom trgu.

Prilog 4. „Izbori i skupštine u Zagrebu“, *Dom i svijet*, broj 7., 1. travnja 1920., 120.

71 „Konstituirajuća sjednica grad. zastupstva - Lad. Labaš načelnik grada Bjelovara“, *Privredni glasnik*, Bjelovar, br. 18, 29. travnja 1920., 2.

Tablica 1. Rezultati općinskih izbora 1920. za važnije gradove i općine u Hrvatskoj i Slavoniji (sa Srijemom); zelenom su označena mjesta u kojima pobjeđuje Socijalistička radnička partija Jugoslavije (komunista), autor: Zlatko Nikolić

	SRPJ (k)	SDS HS	HPSS	HZ	DS	RS	HSP	HPS	ost. i nez.	Ukupno
Bakar	2	0	0	5	3	0	0	0	2	12
Bjelovar	0	3	0	17	2	2	0	0	0	24
Brod na Savi	15	0	0	3	3	0	0	3	0	24
Crikvenica	18	0	0	0	0	0	0	0	0	18
Daruvar	2	0	0	6	0	0	0	0	4	12
Delnice	10	0	0	0	0	0	0	0	2	12
Donji Miholjac	3	0	0	7	3	0	0	0	5	18
Duga Resa	12	0	0	0	0	0	0	0	6	18
Đakovo	4	0	0	6	3	0	0	5	0	18
Gospić	2	0	0	4	2	0	0	0	0	8
Grubišno Polje	0	0	0	0	18	0	0	0	0	18
Ilok	0	2	0	13	1	2	0	0	0	18
Karlovac	11	0	0	0	4	0	0	0	15	30
Koprivnica	1	0	17	4	0	0	0	0	2	24
Kraljevica	11	0	0	0	1	0	0	0	0	12
Krapina	7									18
Križevci	8	0	0	3	1	0	8	0	0	20
Ludbreg	0	0	7	1	3	0	4	0	1	16
Mitrovica	1	0	0	12	0	11	0	0	0	24
Našice	6	0	0	0	0	0	0	13	3	22
Nova Gradiška	0	0	0	12	4	2	0	0	0	18
Novi	2	0	0	5	11	0	0	0	0	18
Novska	2	0	8	0	0	0	0	0	4	14
Ogulin	12	0	0	3	9	0	0	0	0	24

Osijek	20	0	0	7	2	4	0	3	4	40
Pakrac	4	0	0	0	0	0	0	0	5	12
Perušić	12	0	0	0	0	0	0	0	0	12
Petrinja	1	0	0	16	2	0	0	0	1	20
Petrovaradin	0	6	0	3	3	0	0	0	0	12
Podravska Slatina	0	0	3	11	10	0	0	0	0	24
Požega	8	3	0	6	5	0	0	2	0	24
Samobor	0	0	0	0	0	0	0	0	18	18
Senj	3	0	0	9	4	0	0	0	0	16
Sisak	3	7	0	7	7	0	0	0	0	24
Sremski Karlovci	0	0	0	9	4	11	0	0	0	24
Šid	8	5	0	0	0	5	0	0	0	18
Valpovo	18	0	0	0	0	0	0	0	0	18
Varaždin	0	6	0	0	6	0	0	0	18	30
Vinkovci	9	0	0	3	0	2	0	2	2	18
Virovitica	13	0	0	6	0	0	0	0	5	24
Vrbovec	1	0	19	0	0	0	0	0	4	24
Vukovar	12	0	0	8	0	4	0	0	0	24
Zagreb	20	1	1	15	5	0	3	2	3	50
Zemun	10	0	0	0	4	7	0	0	9	30
Županja	5	0	0	5	0	0	0	0	2	12
	276	33	55	206	120	50	15	30	115	914

7. KOMUNISTI U ODBORIMA I ZASTUPSTVIMA

Nakon izbora, 4. travnja 1920. održana je konferencija gradskih i općinskih zastupnika komunista kako bi se ustanovila jedinstvena politika s obzirom na ulazak velikoga broja članova u odbore i zastupstva. Dogovoren je jedinstven

stav o polaganju zastupničke prisege uz „ogradu“, odnosno uz čitanje *Deklaracije*. Ona se odnosila na prisegu zastupnika i načelnika monarhu, uz napomenu da jedino Ustavotvorna skupština (Konstituanta) može rješavati pitanje ustrojstva države, smatrajući da bi nova država morala biti organizirana na republikanskom načelu.⁷² Do toga trenutka su u Hrvatskome primorju komunistički odbornici već prisegli bez „ograde“. Primjer tomu su Kraljevica, Crikvenica i Selce, gdje SRPJ(k) postavlja i svoje načelnike.

Pritisci na komuniste postojali su od početaka organiziranja stranke što se vidi i po naredbi ministra unutarnjih poslova Svetozara Pribičevića iz ožujka 1919. kada banu, odnosno vojnoj komandi, naređuje cenzuru dnevnih listova. U naredbi se tražilo da ne dopusti objavljivanje boljševičkih manifesta, programa, uspjeha i sličnoga što bi moglo pospješiti njihovu propagandu te unijeti uznemirenost.⁷³ Vladajući režim nije imao namjeru uvažiti komunističko parlamentarno osvajanje velikih i važnih gradova pa je ubrzano počeo sve više potiskivati i onemogućavati rad novoizabranih zastupstava s komunističkom većinom i načelnika iz redova SRPJ(k). Već 28. travnja 1920. godine Vlada na temelju prava vrhovnog državnog nadzora obustavlja provedbu odluke zastupstva o izboru načelnika grada Zagreba od 16. travnja te traži od izabranoga komunistu Svetozara Delića predaju agende grada vladinom povjereniku D. Tončiću. Delić to odbija, smatrajući ovaj čin protuzakonitim, pa je protiv njega pokrenut kazneni postupak. Idućega dana, 19. travnja 1920. godine, Zemaljska vlada na čelu s banom Matkom Laginjom izdaje *komunikej* kojim *Deklaraciju* komunistu prozivaju kažnjivim djelom te određuju obustavu odluke zastupstva o izboru gradskog načelnika.⁷⁴ Paralelno ovim događajima, dana 15. travnja 1920. Zemaljska vlada šalje telegram i Gradskome poglavarstvu Karlovca, kojim je naređeno da se obustavi izvršenje zaključaka Gradskoga zastupstva o izboru Aleksandra Majdera za gradskoga načelnika te nalaže imenovanje posebnog vladinog povjerenika umjesto načelnika.⁷⁵

Gradski zastupnici u Zagrebu iz reda SRPJ(k) ubrzo su pozvani na sud pred sudca istražitelja, na što su i prisilno dovedeni te im je rečeno da je protiv njih zbog spomenute *Deklaracije* podignuta optužnica protiv „otečestva i vladatelja“

72 Šimončić, 184-185.

73 Milušić, 88.

74 Šimončić, 189.

75 Majetić, Tomislav; Zatezalo, Đuro, „Nastanak i razvitak radničkog pokreta u Karlovcu i Dugoj Resi do 1921. godine“, *Djelatnost KPJ do aprila 1941. na području Karlovca, Korduna, Like i Pokuplja*, Zbornik 1, Historijski institut u Karlovcu, Karlovac 1969., 82.

što je kažnjivo prema članku 87 srpskoga kaznenog zakona. Nadalje, vlada je 26. travnja prisege gradskih zastupnika proglasila ništavnim i njihove mandate nevažećima te istim rješenjem poništila zaključak o izboru Svetozara Delića za načelnika grada Zagreba.⁷⁶ Vladajući su u Zagrebu nakon ovakvih političkih poteza prizvali kritike od Socijaldemokratske stranke, ali i drugih građanskih stranaka poput Demokratske stranke i Hrvatske pučke stranke, no bez obzira na to raspisani su dopunski izbori za Gradsko zastupstvo u Zagrebu za 18. srpanj 1920. i to samo za broj poništenih mandata. Uoči tih dopunskih izbora, već izabrani zastupnici SRPJ(k) s još nekim zastupnicima ostali su bez izbornoga prava na tri godine, čime im je spriječena ponovna kandidatura. Dopunske su izbore bojkotirali i komunisti, ali i Demokratska stranka, Socijaldemokratska stranka i Hrvatska pučka stranka. Uz dio stranaka te su izbore uvelike bojkotirali i birači jer je izlaznost bila svega 13,6 %.⁷⁷

U Karlovcu je vladin povjerenik sazvao novu sjednicu gradskoga zastupstva na koju je nakon poništenja prvotnih komunističkih mandata tražio „valjanu“ prisegu od ostalih kandidata s izborne listine SRPJ(k), odnosno onih koji su polisti dolazili sljedeći. To se nije dogodilo jer su se svi kandidati SRPJ(k) odbili odazvati takvom pozivu. I u Karlovcu su ostali zastupnici prosvjedovali te je također došlo do dopunskih izbora.⁷⁸ U Osijeku je zamjenik načelnika i komunistički prvak Ladislav Kordić 4. svibnja uhićen, a slične represalije doživjeli su i požeški i vinkovački komunisti izabrani u odbore.⁷⁹ U Slavonskome Brodu su načelnik Bublic i većina komunističkih zastupnika prisegnuli bez ikakvih ograda i odmah se po preuzimanju grada počeli distancirati od politike partije zbog čega su ubrzo isključeni.⁸⁰ Ukratko, režim je poništio mandate onim odbornicima i zastupnicima koji su položili zakletvu uz *Deklaraciju*, a u zastupstvima u kojima su izabrani komunistički načelnici, načelnici su suspendirani, te na njihova mjesta postavljeni vladini povjerenici. Tamo gdje su mandati poništeni, a nasljednici mandata odbijaju preuzeti zastupničku dužnost dolazi do naknadnih izbora za ta zastupnička mjesta (npr. u Zagrebu, Karlovcu, Požegi). U Osijeku i Vukovaru su pak raspuštena cijela gradska zastupstva i izbori su ponovljeni.⁸¹

76 Šimončić, 191.

77 Isto, 192-194.

78 Milušić, 197-198.

79 Jović, *Radnički pokret u Slavoniji 1918-1929.*, 120.

80 Milušić, 208-209.

81 Isto, 209.

Većina je odbornika komunista koji su položili uobičajenu zakletvu nastavila rad u odborima i zastupstvima sve do *Zakona o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi* koji stupa na snagu 2. kolovoza 1921. godine. Tim su se zakonom u svim samoupravnim tijelima razriješili odbornici koji su u tome trenutku ili prethodno pripadali komunističkoj stranci.⁸² Tako se primjerice 1. rujna 1921. godine, u izvještaju velikoga župana Županije srijemske i Grada Zemuna navodi da je dužnosti gradskih odnosno općinskih odbornika između ostaloga razriješeno 8 odbornika u gradskoj općini Vukovar (izabrani na ponovljenim izborima), 5 odbornika u gradskoj općini Vinkovci, 7 odbornika upravne općine Ruma, 12 odbornika upravne općine Tordinci. Razrješenja su uslijedila i u Retfali, u Valpovu (s načelnikom), Petrijevcima (zajedno s načelnikom Josipom Jungom), u općini Klokočevci, Dragović, Međurić, Jasenovac, Brodski Varoš, Pleternica, Jakšić, Uljanik, Končanica, Daruvar trgovište itd.⁸³ Postojali su i izuzeci pa tako, osim spomenutog Slavenskog Broda, načelnik u Kraljevici zajedno s lokalnim odborom odrađuje svoj cjelokupan mandat sve do novih izbora u lipnju 1923. godine. Vlasti su vjerojatno procijenile da odbor ne predstavlja opasnost i da odbornici ne propagiraju komunističke ideje niti program Komunističke partije Jugoslavije.⁸⁴

8. KOMUNISTIČKI POKRET OD OPĆINSKIH IZBORA DO ZABRANE

Nakon općinskih izbora, za komunistički se pokret nastavljaju nizati važni događaji. Prvi od njih je svakako Drugi kongres Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista), poznat i kao Vukovarski kongres, na kome su se trebale riješiti mnoge unutarstranačke nesuglasice koje su nastale ujedinjenjem u Beogradu. Kongres je organiziran u lipnju 1920. godine, dakle neposredno nakon novih izbora, te u njemu lijeva revolucionarna struja traži pristupanje Trećoj internacionali, predlaže novi statut kojim se stranka od tada zove Komunistička partija Jugoslavije, traži centralizam u stranci i usmjerava se prema programu rušenja buržoaskog državnog aparata i uništenja kapitalističkog poretka.

82 Isto, 209-210.

83 Isto, 212-213.

84 Sobolevski, Mihael, „Rad komunista u općinskom odboru Kraljevice 1920-1923. godine“, *Komunisti na općinskim izborima 1920.*, Centar za historiju radničkog pokreta i NOR-a Istre, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara, Rijeka, 1981., 91-92.

Program na predstavnička tijela, zastupstva i općinske odbore gleda kao samo sredstva za „propagandu partijskog programa, razobličanje klasnih suprotnosti, revolucionarno obrazovanje proletarijata i razvijanje revolucionarnih energija, održavanje trajne veze između rada Partije u parlamentu i pokreta masa van ovih.“ Protiv toga istupa grupa kasnije nazvana centrumaši te na kraju dolazi do razlaza dviju koncepcija i do izlaska velikoga broja članova koji su mahom članovi ranijih socijaldemokratskih stranaka i inicijativa (posebno u Hrvatskoj i Slavoniji) te reformistički nastrojenih sindikalnih prvaka.⁸⁵

U ljeto 1920. godine održani su i općinski izbori u ostatku zemlje pa KPJ osvaja većinu u glavnim gradovima Beogradu, Podgorici i Skoplju. Osim njih pobjede su ostvarene i u Velesu, Nišu, Pirotu, Kumanovu, Šapcu, Valjevu, Kragujevcu, Leskovcu, Kavadaru, Užicama, Prilepu, Đakovici, Ubu, Čukarici, Lešnici i tako dalje.⁸⁶ Na izborima za Konstituantu u studenome 1920. godine KPJ postaje treća snaga u Kraljevini SHS s osvojenih 58 zastupnika te 198 736 glasova, odnosno 12,4 %. Iz Hrvatske i Slavonije od 93 mandata KPJ osvaja samo 7, nakon HPSS (50), DS (19), NRS (9).⁸⁷ Ovaj relativno loš rezultat na izborima u Hrvatskoj i Slavoniji, koji ne odgovara onome s općinskih izbora nekoliko mjeseci ranije, možemo pripisati raskolu te velikom broju izlazaka iz stranke nakon Vukovarskoga kongresa, poglavito grupe centrumaša među kojima su se tada primjerice nalazili i komunistički gradonačelnici Aleksandar Majder iz Karlovca i Svetozar Delić iz Zagreba. Sigurno je i da je na unutarpartijske sukobe i neslaganja utjecala i represija režima te brojni već opisani pritisci koje su komunisti proživljavali.

Nakon izbora za Konstituantu kada komunisti postaju značajnim parlamentarnim faktorom u zemlji, te neposredno nakon štrajkova slovenskih rudara (18. prosinca) i oružane pobune rudara u bosanskohercegovačkom selu Husinu kod Tuzle (24. prosinca) vlada u noći između 29 i 30. prosinca 1920. objavljuje tzv. Obznanu kojom se, između ostaloga, zabranjuje komunistička propaganda, obustavlja rad komunističkih organizacija, zabranjuju komunistički listovi, konfisciraju prostorije komunističkih organizacija. Pod tom naredbom zatvoreni su i svi radničkih domovi, sjedišta sindikalnih organizacija, oduzeti su njihovi arhivi i spisi, ukinuti sindikalni listovi, te tako

85 Dimitrijević, Sergije, „Partija u periodu poleta revolucionarnog pokreta (april 1919. - decembar 1920.)“, 60-62.

86 Isto, 65.

87 „Izbori za Konstituantu Kraljevine SHS 1920.“, Wikipedija, https://hr.wikipedia.org/wiki/Izbori_za_Konstituantu_Kraljevine_SHS_1920_, datum pristupa: 28.08.2022.

dolazi do progona, uhićenja i daljnjih pritisaka i represalija na čelnike političkoga (bilo komunističkoga, bilo socijaldemokratskog) i sindikalnoga radničkog pokreta.⁸⁸ Već spomenutim Zakonom o zaštiti države iz kolovoza 2021. godine komunisti su u potpunosti stavljeni izvan zakona i time počinje ilegalni period djelovanja KPJ u Kraljevini SHS, odnosno Kraljevini Jugoslaviji.⁸⁹

88 Dimitrijević, Sergije, „Partija u periodu poleta revolucionarnog pokreta (april 1919. - decembar 1920.)“, 69-71.

89 Isto, 77-78.

ZAKLJUČAK

Socijalistička radnička partija Jugoslavije (komunista) na općinske je izbore izašla kao jedna od najorganiziranijih političkih snaga novouspostavljene Kraljevine, iako je u vremenu izbora već bila pod znatnim represivnim mjerama režima. Uoči općinskih izbora razvija se vrlo oštra politička borba između različitih sudionika, u kojoj režim u svrhu uspostave političke stabilnosti vrši represiju nad političkom opozicijom. Odličan rezultat komunista u Hrvatskoj i Slavoniji stavio je Partiju na treće ili četvrto mjesto po ukupnom broju mandata, što je rezultat koji će kasnije KPJ potvrditi na izborima za Konstituantu. Rezultat komunista možemo pripisati i širem kontekstu, budući da na izbore izlaze u jeku revolucionarnih poleta u Europi koji počinju Oktobarskom revolucijom. Važan dio političke kampanje odnosio se na sveprisutnost komunista u javnome životu u mnogim dijelovima zemlje, prilaženju „malim ljudima“, te agitacijskom djelovanju koje njihove osnovne životne probleme uspješno prenosi na političku razinu. Teška socijalna situacija u zemlji, opća nekonsolidiranost te politička neizvjesnost i proturječja političkih suparnika uvelike su pripomogla komunistima da na svoju stranu pridobiju velik dio biračkog tijela i ostvare izvrsne rezultate, poglavito u gradovima i kotarskim središtima Hrvatske i Slavonije.

U zaključku dodajmo i da je u sklopu izbornog procesa došlo do sukoba koncepcija socijalističkoga pokreta koji kulminira na Vukovarskome kongresu odlaskom tzv. centrumaša. Sukobljava se koncepcija maksimalističke politike revolucionarnoga rušenja kapitalističkog sustava Osnivačkoga kongresa Partije s onom minimalističkom i reformističkom koja je izražena na općinskim izborima, a koja ide k reformi postojećih „buržoaskih“ političkih parlamentarnih tijela kako bi bila u funkciji radnoga naroda, odnosno proletarijata. Vladajući je režim u komunističkom pokretu uistinu vidio veliku opasnost pa nije dopustio da se konstituiraju odbori i zastupstva s komunističkom većinom u glavnim središtima zemlje, te je stoga pojačavao svoju represiju sve do konačne zabrane tzv. Zakonom o zaštiti države što u konačnici nakon dugih 25 godina komuniste stavlja u nezakonito djelovanje.

IZVORI I LITERATURA

IZVORI

Dom i svijet, Zagreb, ožujak – travanj 1920.

Filipović, Filip, *Izabrani spisi*, II, Beograd: *Kultura*, 1962. 456.

Narodna volja, seljački i radnički list Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista), Požega, ožujak 1920.

Oslobođenje, glasilo Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista), Split, ožujak 1920.

Privredni glasnik, Bjelovar, travanj 1920.

Proleterac, glasilo Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista) i Mjesnog radničkog sindikalnog vijeća za Viroviticu, Virovitica, ožujak 1920.

Radnička straža, glasilo Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista), Vukovar, prosinac – travanj 1920.

Virovitičan, glasilo Hrvatske zajednice za kotar Virovitički i Slatinski, ožujak – svibanj 1920.

LITERATURA

Antić, Vinko, „Radnički pokret u Kraljevici i okolici i udio Pavla Gregorića i Josipa Broza“, *Radnički pokret Hrvatskog primorja, Gorskog kotara i Istre 1919-1941.*, Centar za historiju radničkog pokreta i NOR Istre, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara, Rijeka, 1970., 589-612.

Arbanas, Ivan Vanja, „Političke i privredne prilike u kotaru Perušić između dvaju ratova“, *Kotar Gospić i Kotar Perušić u Narodnooslobodilačkom ratu 1941-1945.*, Historijski arhiv u Karlovcu, Karlovac, 1989., 106-132.

Bogdanov, Vaso, *Historija političkih stranaka u Hrvatskoj: od prvih stranačkih grupiranja do 1918.*, Novinsko izdavačko poduzeće, Zagreb, 1958.

Cesar, Đurđica, „Kako su glasovali žitelji Varaždina i Varaždinske županije na skupštinskim, oblasnim i lokalnim izborima od 1920. do 1928. godine“, *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, br. 23, 2012., 17-47.

Dimitrijević, Sergije, „Partija u periodu poleta revolucionarnog pokreta (april 1919. - decembar 1920.)“, *Pregled istorije Saveza komunista Jugoslavije*, Institut za izučavanje radničkog pokreta, Beograd, 1963., 47-69.

Dimitrijević, Sergije, „Stvaranje revolucionarne partije radničke klase Jugoslavije (Decembar 1918 - april 1919)“, *Pregled istorije Saveza komunista Jugoslavije*, Institut za izučavanje radničkog pokreta, Beograd, 1963., 31-46.

Dubravica, Branko, *Političko-teritorijalni ustroj Hrvatske do 1918.*, Pučko otvoreno učilište Velika Gorica, Velika Gorica, 2002.

- Engelsfeld, Neda**, „Rad kluba komunističkih poslanika u plenumu Ustavotvorne skupštine (u prosincu 1920. i u siječnju 1921.)“, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu 2*, „Sveučilište u Zagrebu - Institut za hrvatsku povijest, Zagreb, 1972., 181-262.
- Grupa autora**, *Hrvatsko zagorje u revoluciji*, ur. Blagota Drašković, Školska knjiga, Zagreb, 1981.
- Gužvica, Stefan**, *Prije Tita. Frakcijske borbe u Komunističkoj partiji Jugoslavije 1936-1940.*, Srednja Europa, Zagreb, 2020.
- Gužvica, Stefan**, „Jugoslavija ili Balkanska federacija? Dileme jugoslovenskih komunista u doba Oktobarske revolucije“, *Tragovi 4*, br. 1, 2021., 102-133.
- Horvat, Josip**, *Politička povijest Hrvatske*, August Cesarec, Zagreb, 1990.
- Hrečkovski, Slavica; Konjević, Mile**, *Radnički i Narodnooslobodilački pokret u Pakracu i okolini*, Historijski institut Slavonije, Slavonski Brod, 1970.
- Janjatović, Bosiljka**, „Sindikalni pokret u Sisku u razdoblju između dva svjetska rata“, *Sisak i Banija u revolucionarnom radničkom pokretu i ustanku 1941.*, Muzej Sisak; Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Sisak, 1974., 75-88.
- Janković, Dragoslav**, „Društveni i politički odnosi u Kraljevstvu SHS uoči stvaranja Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista)“, *Istorija XX. veka*, sv. I., Beograd 1959: 7-152.
- Janković, Dragoslav**, „Uvod“, *Pregled istorije Saveza komunista Jugoslavije*, Institut za izučavanje radničkog pokreta, Beograd, 1963., 11-29.
- Jović, Dragiša**, „Hrvatska zajednica u političkom životu Slavonije, Srijema i Baranje 1919.-1920. godine“, *Časopis za suvremenu povijest 32*, br. 2, 2000., 235-255.
- Jović, Dragiša**, *Radnički pokret u Slavoniji 1918-1929.*, Centar za društvena istraživanja Slavonije i Baranje, Slavonski Brod, 1985.
- Jović, Dragiša**, „Politički odnosi u Županjskom kotaru 1920. godine“, *Scrinia slavonica 3*, 2003., 434-451.
- Koprivica-Oštrić, Stanislava**, „SRPJ (k) na općinskim izborima u Hrvatskoj“, *Komunisti na općinskim izborima 1920.*, Centar za historiju radničkog pokreta i NOR-a Istre, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara, Rijeka, 1981., 15-19.
- Koprivica-Oštrić, Stanislava**, „Vojnička pobuna u Varaždinu 23. VII 1919. godine“, *Povijesni prilozi 2*, br. 2, 1983., 65-94.
- Krnić, Zdravko**, *Daruvar: Radnički i Narodnooslobodilački pokret*, Općinski odbor SUBNOR-a, Općinski komitet SKH i Općinsko sindikalno vijeće Daruvar, Daruvar: 1979.
- Lukić, Anamarija**, „Vjekoslav Hengl - urbana politika i gradska vlast u Osijeku, 1920-1934.“, Doktorski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2016.
- Majetić, Tomislav; Zatezalo, Đuro**, „Nastanak i razvitak radničkog pokreta u Karlovcu i Dugoj Resi do 1921. godine“, *Djelatnost KPJ do aprila 1941. na području Karlovca, Korduna, Like i Pokuplja*, Zbornik 1, Historijski institut u Karlovcu, Karlovac 1969., 14-106.

Milosavljević, Rade, *Križevci u NOB i revoluciji. kratki pregled*, Gradski muzej Križevci, Križevci, 1982.

Milušić, Anto, „Politički i pravni aspekti općinskih izbora u Hrvatskoj i Slavoniji 1920. god.“, *Zbornik Historijskog Instituta Slavonije 7-8.*, Historijski institut Slavonije, Slavonski Brod, 1970., 67-219.

Miškuljin, Ivica, „Općinski i parlamentarni izbori u koprivničkom kotaru 1920. godine“, *Podravina 4*, br. 7, 2005., 91-106.

Miškuljin, Ivica, „Parlamentarni izbori i stranačke borbe u virovitičkom i slatinskom kotaru 1919.-1929.“, *Časopis za suvremenu povijest 35*, br. 3, 2003., 859-884.

Petranović, Branko, *Istorija Jugoslavije 1918-1978*, Nolit, Beograd, 1981.

Plovanić, Mladen, „O nekim političkim zbivanjima u Hrvatskom Primorju 1920. i 1921. godine“, *Komunisti na općinskim izborima 1920.*, Centar za historiju radničkog pokreta i NOR-a Istre, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara, Rijeka, 1981., 21-40.

Sentić, Marija; Lengel-Krizman, Narcisa, *Revolucionarni Zagreb 1918-1945. (kronologija)*, Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb 1979.

Sobolevski, Mihael, „Komunistička partija Jugoslavije u Senju i Jurjevu na izborima 1920. godine“, *Senjski zbornik 7*, br. 1, 1979., 59-72.

Sobolevski, Mihael, „Komunistički pokret u Gorskom Kotaru i Hrvatskom primorju 1919-1929.“, *Savez komunista Jugoslavije 1919-1979.*, (Istra, Hrvatsko primorje i Gorski kotar), Centar za historiju radničkog pokreta i NOR Istre, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara, Rijeka, 1980.

Sobolevski, Mihael, „Rad komunista u općinskom odboru Kraljevice 1920-1923. godine“, *Komunisti na općinskim izborima 1920.*, Centar za historiju radničkog pokreta i NOR-a Istre, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara, Rijeka, 1981., 91-96.

Sobolevski, Mihael, „SRPJ (k) na općinskim izborima u Gorskom kotaru 1920. godine“, *Komunisti na općinskim izborima 1920.*, Centar za historiju radničkog pokreta i NOR-a Istre, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara, Rijeka, 1981., 41-47.

Šimončić, Zdenka, „Mjesna politička organizacija SRPJ (k) Zagreba i izbori za gradsko zastupstvo u Zagrebu 21. ožujka 1920. godine“, *Revolucionarni radnički pokret u Zagrebu između dva svjetska rata*, Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb, 1968., 170-196.

Tuk, Ana, „Gradsko poglavarstvo Varaždin u međuratnom razdoblju (1918.-1941.)“, *Arhivski vjesnik 64*, br. 1, 2021, 177-217.

Velagić, Savo, „Izbori između dva svjetska rata (kotari Đurđevac, Koprivnica, Varaždin, Ludbreg)“, *Podravski zbornik*, 2000-2001., 117-130.

POPIS PRILOGA

Prilog 1. Članska karta Mjesne organizacije Daruvar Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista)

Prilog 2. Kandidacijska lista gradskih zastupnika komunista za izbore za gradsko zastupstvo u Karlovcu 1920.

Prilog 3. Faksimil kandidatske liste SRPJ (k) u Krapini za općinske izbore u travnju 1920.

Prilog 4. „Izbori i skupštine u Zagrebu“, *Dom i svijet*, broj 7., 1. travnja 1920., 120.

Tablica 1. Rezultati općinskih izbora 1920. za važnije gradove i općine u Hrvatskoj i Slavoniji (sa Srijemom), autor: Zlatko Nikolić

ABSTRACT

COMMUNISTS IN THE 1920 MUNICIPAL ELECTIONS IN CROATIA-SLAVONIA

After the First World War, the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes was established, and the broader global context strongly influenced the future actions of both this country's communist party and its direct political opponents. The country's newly established communist movement was influenced by the October Revolution and revolutionary anti-capitalist politics. They chose to participate in the elections for municipal committees and town councils, which were the first elections for the newly established Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes. The communists' electoral participation formed a stark contrast to that of the bourgeois and social democratic parties. Changes in the voting regulations enabled a much wider cross-section of the population to participate, and the elections occurred under tense Yugoslav political conditions, with large-scale social problems and conflicts. The good results of the Socialist Workers' Party of Yugoslavia (Communists) surprised the regime, and so it soon enacted more repressive measures against communists, which generally prevented the elected communist leaders from effectively carrying out their duties in municipal committees and town councils.

Keywords: the 1920 elections, municipal elections, Kingdom of SHS, Socialist Workers' Party of Yugoslavia (Communists), Communist Party of Yugoslavia